

Sabile KEÇMEZI-BASHA

**ÇLIRIMI I KOSOVËS DHE KËRKESAT E ILEGALES
SHQIPTARE DERI MË 1999**

Abstrakt:

Në periudhën e regjimit komunist, çështja e Kosovës konsiderohej një problem “i zgjidhur” brenda strukturave të propagandës jugosllave, e cila përpiqej të përcillte idenë se çështjet kombëtare kishin gjetur një zgjidhje përfundimtare. Megjithatë, në fillim të viteve të ‘90-ta, kjo çështje filloi të tejkalonte kufijtë e ish-Jugosllavisë, duke marrë përmasat e një problemi që kërkonte angazhimin dhe ndërhyrjen e fuqive ndërkombëtare. Interesi i komunitetit ndërkombëtar për çështjen shqiptare, e cila kishte mbetur ende pa zgjidhje, filloi të shfaqej pas protestave studentore të vitit 1981 dhe u theksua dukshëm pas vitit 1989, kur çështja u bë më e pranishme në agjendat e kancelarive ndërkombëtare. Të gjitha këto zhvillime historike patën një ndikim pozitiv në Kosovë dhe te shqiptarët, të cilët prej kohësh kishin ndërmarrë përpjekje për të realizuar të drejtat e tyre historike legjitime, me fillesat e tyre që datojnë që nga Lidhja Shqiptare e Prizrenit më 1878. Ndërkohë, një ndryshim vendimtar ndodhi për Lëvizjen Kombëtare Ilegale Shqiptare në vitin 1981, e cila e përfundoi veprimtarinë e saj në fund të shekullit XX, pikërisht kur u formua Ushtria Çlirimtare e Kosovës (UÇK), dhe gjithë përpjekjet kulmuan me çlirimin e vendit. Ky interval historik përbën periudhën më të rëndësishme, pasi përfaqëson mbylljen kulminante të një lëvizjeje të gjatë ilegale në Kosovë dhe në territoret e tjera shqiptare brenda ish-Jugosllavisë.

Fjalët kyçe: *Kosova, Lëvizja Kombëtare Ilegale Shqiptare, Ushtria Çlirimtare e Kosovës.*

Synimi për Bashkim Kombëtar në Kosovë dhe në trojet tjera shqiptare nën Jugosllavi, nuk është i njohur vetëm në dekadat e fundit të shekullit XX. Si projekt politik daton që prej Lidhjes së Prizrenit, për të vazhduar edhe gjatë luftërave që sollën pavarësinë e Shqipërisë. Mbijetoi si ide e fuqishme në hapësirat tjera gjeografike ku jetonin shqiptarët që mbetën jashtë Shqipërisë së 1912-ës. Komiteti për Mbrojtjen e Kosovës¹, pjesëmarrja e Hasan Prishtinës në Konferencën e Parisit për të kërkuar bashkimin e Kosovës me shtetin shqiptar², Lidhja e Dytë e Prizrenit, Konferenca e Bujanit, përfshirja në programet e të gjitha organizatave ilegale në Kosovën e pas Luftës së Dytë Botërore, lufta e UÇK-së dhe vazhdimësia e kësaj ideje në diskursin e sotëm politik, është shenjë për një aspiratë që ka qëndruar paralel me të gjitha përpjekjet politike të shqiptarëve.

¹ Komiteti “Mbrojtja Kombëtare e Kosovës” u themelua në ilegalitet të plotë më 1 maj 1918 dhe më 7 nëntor 1918 u vendos përfundimisht në Shkodër nga figurat të shquara atdhetare, si: Bajram Curri, Hoxha Kadri Prishtina, Sali Nivica, Hasan Prishtina, Bedri Pejani, Qamil Bala, Sali Rama, Hafiz Ismet Dibra etj. Qëllimi parësor i kësaj organizate politike kombëtare ishte mbrojtja e shtetit të pavarur shqiptar, për demokratizimin e tij, për çlirimin e Kosovës dhe të viseve të tjera shqiptare të Jugosllavisë, që ishin të shkëputura padrejtësisht më 1913 dhe për bashkimin e tyre me Shqipërinë.

² Në rrethana të tilla delegacioni i Qeverisë shqiptare shkoi në Paris dhe propozoi dy memorandume. Me memorandumun e parë kërkohej që të korrigjohen vendimet e Kongresit të Berlinit dhe të Konferencës së Londrës në lidhje me tokat shqiptare, të cilat mbetën jashtë kufijve të Shqipërisë. Kur nuk u miratua memorandum i parë, u soll i dyti me të cilin kërkohej që SHBA-ja t’i administronte këto vise që mbetën jashtë kufijve të vitit 1913. Edhe pse çështja shqiptare u diskutua në Konferencën Paqësore, kërkesat e shqiptarëve nuk u morën parasysh. Në Konferencën Paqësore të Parisit Shqipëria u pranua si shtet i pavarur me kufijtë e vitit 1913, të cilat përputhen me kufijtë e Shqipërisë së sotme. Kjo nuk e pengoi Italinë që edhe më tej ta mbajë nën kontroll Vlorën me viset anësore, derisa kryengritja e shqiptarëve e vitit 1920, i detyroi trupat italiane që të tërhiqen nga Shqipëria.

Mirëpo ndër sfidat më të mëdha ishte viti 1945 dhe periudha që pason. Ishte koha kur shqiptarët, pa dëshirën e tyre, mbetën në kuadër të Serbisë e të ish-Jugosllavisë. Nuk ishte hera e parë që shqiptarëve iu mohua një e drejtë e ligjshme e tyre, por ky do të jetë mashtrimi më i madh që komunistët jugosllavë ua bënë shqiptarëve.³ Në Konferencën e Tretë të PKJ-së për Kosovë⁴ (më 1945), kryetar i Qeverisë së Serbisë, Bllagoje Neshkoviqi, shqiptarëve iu kishte premtuar se posa të qetësohet reaksioni në Shqipëri, do të rregullohet çështja e bashkimit të Kosovës me Shqipërinë. Andaj, rezistenca ishte fati ynë historik. Deri vonë historiografia shqiptare nuk u mor me këto ngjarje, jo vetëm pse okupuesi u kujdes që t'i shpallte tema tabu, siç e patën shpallur të tillë tërë rezistencën shqiptare kundër robërisë, por edhe ngaqë ende nuk ishte mbyllur fleta e fundit e kësaj historie, e cila vazhdoi të rridhte gjithnjë e më bujshëm në viset etnike shqiptare.

Pas vitit 1945, Kosova përsëri u robërua. Shqiptarët përsëri vendosën të qëndronin dhe të rezistonin. Edhe më tutje në rend të obligimeve historike mbeti obligimi dhe qëllimi suprem i lëvizjes ilegale-çlirimi i trojeve të mbetura nën sundimin e huaj dhe bashkimi i tyre me shtetin amë. Kjo dëshmon se lufta e armatosur që nisën djemtë e vashat më të mira të Kosovës më 1998 i kishte rrënjët qysh më herët dhe nga programi i Lidhjes së Prizrenit, kur populli shqiptar

³ Letra e Titos u botua në dhjetor të vitit 1942, në gazetën “Proleter”, me titull: “Çështja kombëtare në Jugosllavi në dritën e Luftës Nacionalçlirimtare”. Në mes tjerash në lidhje me çështjen shqiptarëve thuhej se “Çështja e Maqedonisë, çështja e Kosovës e Metohisë, çështja e Malit të Zi, çështja e Kroacisë, çështja e Sllovenisë, çështja e Bosnjë-Hercegovinës do të zgjidhet lehtë ashtu siç dëshirojnë të gjithë, sepse do ta zgjidhë populli, kurse këtë të drejtë e fiton çdo popull, me pushkë në dorë, në këtë Luftë e sotme Nacionalçlirimtare”.

⁴ Arkivi i KQ të LKJ-së, Beograd. Treca Pokrainska Konferencia KPJ za Kosovo i Metohiu (Konferenca e Tretë Krahinore e PKJ-së për Kosovë e Metohi), u mbajt më 28 mars të vitit 1945, në Prishtinë. Kjo Konferencë qe shtyrë për më vonë për shkak të vrasjes së Sekretarit të Komitetit Krahinor, Milladin Popoviqit më 13 mars të vitit 1945. Referati politik i Bllagoje Neshkoviqit, premtonte bashkimin e Kosovës me Shqipërinë. 28 mars 1945, Prishtinë.

u ngrit si një për ta çliruar vendin e për t'u vënë krah popujve të Evropës dhe të Ballkanit me shtetin e vet kombëtar.

Çështja e Kosovës në veçanti dhe e shqiptarëve në përgjithësi, në Jugosllavi, pas përfundimit të LDB-së, konsiderohej si çështje e mbyllur. Qeveria e re e Jugosllavisë, pinjollë i pushtetit të vjetër, vazhdonte me përpjekje të ethshme që në çdo pore të jetës të shuante çdo ndjenjë kombëtare dhe liridashëse. Edhe pse presionet vazhdonin, populli gjeti një mënyrë tjetër të rezistencës, që ishte shumë më kuptimplote, ama ishte edhe e rrezikshme. Në ilegalitet të thellë filluan të vepronin organizatat e shumta patriotike ilegale shqiptare, si: Lëvizja Nacional Demokratike Shqiptare,⁵ Besa Kombëtare (BK)⁶ dhe disa të tjera pak më të vogla.⁷ Lëvizja patriotike Shqiptare Ilegale në Kosovë kishte një shtrirje të madhe në kohë dhe në hapësirë, që përfshinte vitet 1945-1998, me aktivitete dhe me problematikë të larmishme, me momente kulmore dhe herë-herë shpërthyes, që dilte nga suazat e ilegalitetit, si në vitet 1968, 1981, 1989 dhe në fund më 1997-1999, kur iu vu ballë për ballë regjimit të Beogradit.⁸

Interesimi i shprehur nga bashkësia ndërkombëtare për çështjen e pazgjidhur shqiptare mund të thuhej se kishte ndodhur menjëherë pas prishjeve të marrëdhënieve të Jugosllavisë me shtetet socialiste (Byroja Informativ), të vitit 1948, demonstratave studentore të vitit 1968 e 1981 dhe dukshëm vjen në shprehje pas vitit 1989. Ky interesim i shtuar kishte ndodhur për shumë arsye:

1. fundi i shembjes së sistemit komunist më 1989-1990;
2. fundi i Luftës së Ftohët, i viteve 1989-1990, që shënonte fillimin e një epoke të re në politikën evropiane, që pasohet me

⁵ Arkivi i Kosovës, Dosja: LNDSh, Procesi gjyqësor i Halim Spahisë Gj. nr. 17/45.

⁶ Qerim Lita, *Referat për Komitetet Nacional-Demokratike Shqiptare*, Prishtinë, 2009, 20-22.

⁷ Arkivi i KQ të LKJ-së, Beograd. Fondi. Kosova, (Komiteti Krahinor i LKK-së). Dokument (top sekret), Sekretariati Krahinor i Punëve të Brendshme, nr. 4000/1.

⁸ Sabile Keçmezi-Basha, *Organizatrat dhe grupet ilegale në Kosovë 1981-1989*, Prishtinë 2003, 31.

formimin e shteteve të reja kombëtare në Ballkan dhe në Evropën Lindore e Juglindore⁹ dhe;

3. riorganizimi i Lëvizjes Ilegale Kombëtare Shqiptare në rezistencën aktive ushtarake - UÇK.

Natyrisht se të gjitha këto ngjarje patën jehonë pozitive edhe në Kosovë dhe te shqiptarët, që për një të drejtë të natyrshme historike (bashkim kombëtar), ishin angazhuar që nga Lidhja Shqiptare e Prizrenit e këndej. Por, kthesën më të madhe, Lëvizja Ilegale Kombëtare Shqiptare e arriti më 1981 dhe e përfundoi në fund të shekullit XX, në kohën kur zë fill formimi i Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës dhe e tërë lufta kurorëzohet me çlirimin e saj. Kjo edhe është periudha më e rëndësishme; është përmbyllje kulminante e një lëvizjeje të gjatë ilegale në Kosovë dhe në trojet tjera shqiptare të ish-Jugosllavisë.

Duhet theksuar se edhe brenda organizatave politike të kohës kishte dallime rreth artikulimit programor, se cila ishte platforma më e mundshme dhe më e përshtatshme që duhej të përdorej për rrethanat e kohës, për të ardhur deri te një strategji e përbashkët veprimi. Këtë të dhënë më së miri e dëshmon evoluimi i qëndrimeve rreth zgjidhjes së statusit të Kosovës në situata të caktuara, që do t'i paraqes, të përmbledhura në tre opsione, si:

1. bashkimi i të gjitha tokave shqiptare me Shqipërinë;
2. bashkimi i të gjitha trojeve shqiptare në një republikë brenda Jugosllavisë dhe
3. Republika e Kosovës.¹⁰

Që të tri këto opsione të shtruara nga veprimtarët e ilegales së Lëvizjes Kombëtare, në periudha të ndryshme kohore, kishin edhe bartësit e vet ideorë. Opsionin e parë për bashkimin e trojeve shqiptare me Shqipërinë në programin e saj e kishte paraparë LNDSh-ja¹¹,

⁹ Sylë Ukshini, 12.

¹⁰ Ethem Çeku, *Kosova, Në sfondin e diplomacisë Jgjosllave dhe të Shqipërisë 1945-1981*, Prishtinë, 2009, 303.

¹¹ Procesi gjyqësor Prizrenit, dos. Gj.nr. 17/45; *Programi politik i Lëvizjes Nacional-Demokratike Shqiptare*, Arkivi i Kosovës, dos. Formimi i ONDSH, 1946.

LRBSH-ja¹², OMLK-ja¹³ dhe Lëvizja Nacionale për Çlirimin e Kosovës dhe Viseve Tjera Shqiptare në Jugosllavi¹⁴.

Opsionin e dytë e kishte paraparë organizata Partia Marksiste-Leniniste Shqiptare në Jugosllavi¹⁵, e cila në programin e saj parashihte bashkimin e të gjitha trojeve ku shtriheshin shqiptarët në një republikë në kuadër të RSFJ-së. Megjithatë, veprimtaria dhe mendimi politik i shqiptarëve në Kosovë nuk u zhvillua çlirshëm, si pasojë e statusit politik e juridik të popullit shqiptar në Jugosllavi; si pasojë e pengesave që vinin nga represioni i madh nga Republika e Serbisë dhe Lidhja Komuniste e Jugosllavisë, e cila nuk pranonte alternativë tjetër të zhvillimit e të mendimit politik; si pasojë e gjendjes së vështirë ekonomike, arsimore e kulturore dhe si pasojë e faktit se angazhimi politik për pavarësinë e Kosovës zhvillohej nga veprimtarët që vepronin në ilegalitet.¹⁶

Opsioni i tretë, apo zanafilla e idesë për Republikën e Kosovës ishte shpalosur fillimisht me Demonstratat e vitit 1968.¹⁷ Por si më e sforcuar u paraqit në formë të plotë, në periudhën e Demonstratave të vitit 1981¹⁸ e 1989.¹⁹ Kosova Republikë, pas shumë bisedimeve në mes të veprimtarëve të Lëvizjes Kombëtare Ilegale, ishte kërkesë e të gjitha grupimeve ilegale pas vitit 1968, 1981, 1989, që më vonë do të

¹² *Programi i Lëvizjes Revolucionare për Bashkimin e Tokave Shqiptare, 1964*, Gjykata e Qarkut, Prishtinë, Lëndë penale politike (Arkivi i Kosovës).

¹³ *Programi politik "Në rrugë drejtë lirisë" 1977-1978*, Arkivi personal - Mehmet Hajrizi; Mehmet Hajrizi, *Histori e një organizate politike dhe Demonstratat e vitit 1981*, Toena, Tiranë 2008, 119.

¹⁴ *Programi politik i Lëvizjes Nacionale për Çlirimin e Kosovës dhe Viseve Tjera Shqiptare në Jugosllavi*

¹⁵ Arkivi i Kosovës, dos. Gjykata e Qarkut-Prishtinë, PP.nr. 152/82; PP.nr.198/82; PP. Nr.66/82.

¹⁶ Po aty, 139.

¹⁷ Arkivi i Kosovës, Dos. Programi politik i Demonstratave 1968, Prishtinë 1968.

¹⁸ Arkivi i Kosovës, Procesi gjyqësor i grupit të parë të studentëve, që morën pjesë në Demonstratat e vitit 1981, d. PP.nr. 58.81, Gjykata e Qarkut, Prishtinë.

¹⁹ Protestat gjithëpopullore, Kosovë 1989.

bëhet kërkesë e gjithë popullit shqiptar në Kosovë dhe në viset e tjera jugosllave të banuara me shqiptarë.

Bartëse kryesore e kësaj kërkesë pa dyshim se ishte fillimisht OMLK-ja, ku gjatë muajit qershor 1981, Hydajet Hyseni, Mehmet Hajrizi e Nezir Myrtaj me grupin e tyre të fshehtë, lëshuan në qarkullim platformën për organizimin e mëtejme me titull: “Teza rreth Frontit Popullor për Republikën e Kosovës”. Në këto teza jepen argumentet që flasin se Kosovës i takon statusi i Republikës në Federatë, se ajo është e arritshme dhe se populli i Kosovës ka potencial të luftojë për fitimin e saj.

Më 17 janar 1982 në Untergruppenbah të Gjermanisë u vranë 3 aktivistët më të dalluar të kohës: Jusuf Gërvalla, Kadri Zeka dhe Bardhosh Gërvalla, ku nga disa të dhëna thuhej se në atë takim ishte arritur bashkimi i këtyre dy organizatave (OMLK dhe Lëvizja Nacionale për Çlirimin e Kosovës dhe Viseve Tjera Shqiptare në Jugosllavi). Por një muaj më vonë, më 17 shkurt 1982 në Turqi, përfaqësues të dy grupimeve patriotike të fshehta, Sabri Novosella dhe Abdullah Prapashtica (të arratisur politikë nga Kosova), në prezencë edhe të ambasadorit të Shqipërisë në Turqi, z. Bujar Hoxha, shpallin të formuar Lëvizjen për Republikën Socialiste Shqiptare në Jugosllavi (LRSSHJ). Ndërsa më 15 maj të vitit 1982, edhe zyrtarisht, në Zvicër përfaqësuesi i grupit të tretë patriotik (OMLK), Xhafer Shatri deklaroi hyrjen në LRSSHJ. Qëllimi i LRSSHJ-së ishte që të arrihet formimi i Republikës së Kosovës në kuadër të Federatës Jugosllave ku do të përfshiheshin viset e banuara me shumicë shqiptarë. Lëvizje Popullore për Republikën e Kosovës, e cila lindi nga bashkimi i tri organizatave ilegale patriotike shqiptare, është një hallkë e rëndësishme e Lëvizjes Kombëtare Shqiptare në Kosovë, por edhe në viset e tjera shqiptare të robëruara.²⁰

²⁰ Xhavit Haliti, <http://kosovare.forumotion.com/t1445p15-kush-ishte-lpk-dhe-rol-i-saje-ne-uck>, 10 janar 2017.

Me ngjarjet e vitit 1989 e këndeje që pasuan në ish-Jugosllavi, me një mënyrë filloi edhe dekompozimi i Federatës Jugosllave.²¹ Mirëpo, pas ndryshimeve të shumta politike që pasuan në mes viteve '89-'99 të shekullit të kaluar, veprimtarët e Lëvizjes Kombëtare Shqiptare që vepronin në ilegalitet, por edhe ata që vepronin në parti të ndryshme politike legale që u formuan gjatë kësaj periudhe, duke e parë dhe hetuar ndikimin e faktorit të brendshëm dhe të atij ndërkombëtar, në qëndrimet e veta filluan të bënin korrigjime në qasje dhe në organizim.

Programet politike e kombëtare dhe mjetet e format e luftës me të cilat parashihej të arriheshin qëllimet e saj, në esencë kishin mbetur të pandryshueshme gjatë gjithë historisë së Lëvizjes Kombëtare. Por, forma më e lartë e rezistencës, lufta e armatosur, ndonëse ishte pjesë e programeve, por edhe e praktikës historike të Lëvizjes Kombëtare, arriti të zbatohet në tërë kuptimin dhe gjerësinë e saj, vetëm në vitet e nëntëdhjeta të shekullit të kaluar, atëherë kur u krijuan kushtet e brendshme dhe të jashtme për të, kur u poqën faktorët subjektivë dhe objektivë të Lëvizjes. Brezat e mëparshëm të Lëvizjes Ilegale, nuk mund ta bënin këtë në Jugosllavinë stabile e me prestigj ndërkombëtar dhe në rrethanat e Luftës së Ftohtë. Megjithatë, lufta çlirimtare përgatitej dhe zhvillohej shkallë-shkallë përballë valëve të egra të dhunës që ushtronte pushtuesi.

Ky besim dhe ky angazhim i pakursyer i ilegales dhe besimi i madh në popullin e vet, ndikoi që të formohej edhe UÇK-ja, ngase çdo organizatë ilegale në ish-Jugosllavi, në programet e tyre, përveç zgjidhjes paqësore të çështjes shqiptare ato parashihnin edhe zgjidhjen me luftë, andaj dalja në skenë e UÇK-së nuk ishte e rastësishme dhe se ishte krahu më i natyrshëm i Lëvizjes Kombëtare në Kosovë që nga viti 1945. Lufta e Kosovës nën udhëheqjen e UÇK-së, dhe ndihma e madhe nga faktori ndërkombëtar që sollën lirinë që sot popullata e Kosovës e gëzon, dëshmon dhe provon se ishte vepra më madhore e të

²¹ Po aty, 317.

gjithë atdhetarëve që u angazhuan për Pavarësinë e saj duke mos kursyer as jetën e tyre.

Ky organizim i ri dhe kjo qasje e re politike e ushtarake me kohë kishte kaluar barrierat ideologjike dhe nuk e shihte më veten pre të asnjë ideologjie. Bile, për hir të interesave më madhore kombëtare, gati të gjithë ish të burgosurit politikë në vitet '89-'99, me daljen nga burgu kishin aderuar në radhët e LDK-së, e parti të tjera të formuara legalisht, vetëm e vetëm që të bënë unitetin kombëtar edhe më të fuqishëm. Ka ndodhur edhe kjo, se më vonë kur po ata iu bashkuan radhëve të UÇK-së, paraprakisht deklarorin se nuk i takonin asnjë partie, se për ta ekzistonte vetëm UÇK-ja si faktor politik e ushtarak i Kosovës. Vetëm kur të studiohet mirë, thellësisht e shkencërisht kjo periudhë do të kuptohet më mirë e më drejt e tërë situata politike e ushtarake në të cilën kaloi Kosova. Edhe pse kjo situatë e rëndë me kalimin e viteve do të davaritej, në Kosovë do të ndihej rënd pesha e represionit të egër serb, por edhe më tej te populli shqiptar do të rritej besimi te SHBA-ja e Evropa, si kodi më i pathyeshëm për lirinë dhe sigurinë globale. Bashkësia ndërkombëtare shfaqet si forcë rrezatuese për zgjidhjen e problemit të shqiptarëve në ish-Jugosllavi, ngase ata (shqiptarët) pa dashjen e tyre kishin ngelur larg saj. Angazhimin e madh që bënë forcat kombëtare për t'u kthyer aty, në Evropë nuk ishte i lehtë, ashtu siç ishte menduar në fillim të viteve të '90-ta. Ajo madje, shpesh acaroi edhe kancelaritë euoperëndimore.

Zgjidhja e çështjes së Kosovës, e cila ishte edhe sfida e fundit e madhe që kishte mbetur në Ballkan pas shpërbërjes së Jugosllavisë, respektivisht bërja e Pavarësisë së Kosovës mbi bazën e planit të Ahtisarit, i cili përbën një zgjidhje kompromisi, është një sprovë përfundimtare për politikën e jashtme të Bashkimit Evropian, të SHBA-së dhe e bashkësisë ndërkombëtare në përgjithësi.